

SZARVAS MELINDA

Apróságok

GÉCZI JÁNOS MŰVEINEK ÖKOLÓGIÁJA

„Tudod-e, hogy a hetvenkét kilós emberi testben négykilónyi s legalább kétmillió egyedszámú élőlény él? Baktériumok, atkák, gombák, férgek.”³² Egy nálam vendégeskedő geográfus ismerősöm véletlenszerűen ennél a résznél csapta fel Géczy János asztalomon talált *A tenyérjós* című kötetét, s hangosan felolvasta az idézett részt. Érdekesnek találta, tüzetesebben átlapozta a könyvet, majd kölcsönkérte. Szerencsésen alakult ez a megismerkedés. Ugyanakkor azzal is számolni kell, hogy a Géczy műveiben fellelhető hasonló tudományos információk dömpingje elnehezítheti az adott szépirodalmi művet. Az ideális arányt nehéz megtalálni. létjogosultságuk ellenben ebben az életműben megkérdőjelezhetetlen, tekintve, hogy antropológusként és biológusként Géczy János nem egy-egy művéhez kutat tudományos háttéranyagot, hanem ezek az ismeretek az ő írói készletének, szókincsének is részei. Géczy János sokoldalúsága úgy határozza meg a teljes életművet – és így az azt alkotó egyes köteteket is –, hogy azokban rétegről rétegre hol jobban, hol kevésbe hangsúlyosan felsejlenek a különböző műfajokra, valamint művészeti és tudományos formákra jellemző tartalmak és vonások. Géczy kedvelt képzőművészeti tárgyához, a tépett plakáthoz hasonlíthatom leginkább az ilyen írásmóddal létrehozott műveket. Egy-egy alkotás esetében a műfajt és a tartalmat az határozza meg, hogy az egymásra ragasztott rétegek közül melyikből mennyi látszik. „Körül kőre bontja vissza a képet, / rétegről réteget, / molekulától a molekulát eloldva”.³³ Jelen rövid tanulmányban Géczy János életművéből négy, az utóbbi években megjelent, általam az egész opuszra nézvést is emblematikusnak ítélt darabot kiválasztva mutatom be, miként köti össze a természettudományos ismeretanyag a szerző alkotásait, s ezt a dinamikát műfajokon átívelő megoldásnak tekintve, a választott művek között regény és verseskötet egyaránt található. Nem csak arról van szó természetesen, hogy mindegyik műben olvashatók „érdekességek”, fellelhető olyan ismeretanyag, amely némileg elüt a klasszikusnak tételezett szépirodalmi tematikáktól. Sőt, arra is rá fogok mutatni, hogy maga a megoldás nem is példa nélküli a kortárs magyar irodalomban. Ami egyedivé teszi mindezt a magyar irodalmon belül, az épp ennek az ismeretanyagának a szépirodalmi funkcióval felruházása. Ezek a részek ugyanis nem (csak) motívumként szerepelnek, hanem – ahogy látható lesz – alapvető szövegszervező funkciójuk van Géczy műveiben. A nyelv organikussága fejeződik ki sok esetben általuk, s a szövegvilág hasonlóképp tűnik szervesen felépítettnek, mint az embert is körülvevő biológiai környezet. A tanulmányom

32 Géczy János: *A tenyérjós*. Budapest, Athenæum, 2019. 63. (A szépirodalmi kötetekből származó idézeteket követő zárójelben feltüntetett oldalszámok minden esetben a vonatkozó szépirodalmi kötetre vonatkoznak.)

33 Géczy János: *A colentumi mozaik*. In: Géczy János: *Szűz a gyermekkel, Szent Annával és egy számmal*. Budapest, Kalligram, 2020. 37.

alcímében szereplő biológiai fogalom, az ökológia jelentése az idegen szavak és kifejezések szótára szerint a következő: a tudományoknak azon ága, amely az élettereket, az élőlényeknek egymáshoz és a környezethez való viszonyát vizsgálja. Vizsgálatom tehát arra irányul elsősorban, hogy Géczi János művei az életművön belül miféle viszonyban vannak egymással, mennyiben tekinthető ez az életmű szerves egésznek, továbbá – immár az egyes műveken belülré jutva – a természettudományos fogalmak, adatok és az ez irányú ismeretanyag szépirodalmi környezetbe történő organikus bekapcsolásának módjaira irányítom a figyelmet. Az általam kiemelt négy mű, amelyeken keresztül mindezt megmutatni igyekszem: a 2016-ban megjelent *Törek* (versek, Kalligram),³⁴ a 2018-as *Sziget – este hét és hét tíz között* (versciklus, Tiszatáj),³⁵ a 2019-es, már idézett *A tenyérszomszéd* (regény, Athenæum) és a 2020-as *Szűz a gyermekkel, Szent Annával és egy számmal* (versek, Kalligram).³⁶ A választás önkényességét vállalom, ugyanakkor azzal mindenképp tudom szakmailag is indokolni, hogy e négy mű a Géczi-életmű frissebb darabjai közül való, műfaji különbözőségük a kiemelt elemzési szempont összetett vizsgálatát teszi lehetővé, valamint az sem hagyható figyelmen kívül, hogy ugyancsak az utóbbi időben, vagyis e kötetek kortársi viszonylatában erősödött fel az úgynevezett ökopoeitika/biopoetika mint új szempontrendszer, amely ha merev kereteivel nem is foghatja közre Géczi ezen írásműveit, illetve az azokban megvalósított poétikai megoldásokat, érdekes és biztos támpontul szolgálhat a vizsgálódás során. „Ahogy a poetika sem csak költészettant jelent, hanem tágabb értelemben a szépirodalom egészének elméletét, úgy a biopoetika is átfogó terminusként használható lírai, prózai, drámai művek esetében egyaránt.”³⁷

Az ökológia fogalmat Ernst Hæckel alkotta meg a görög *oikosz* (ház, lakás) és a *logosz* (szó, beszéd, tudomány) szavakból.³⁸ Géczi műveiben e kettő: a szó, a nyelv, illetve a környezet, az otthon rendkívül szoros, egymást szinte feltételező viszonyban van. Ez legexpliciterebb módon a *Sziget – este hét és hét tíz között* című kötetben fejeződik ki, pontosabban a szerzőnek ez a kötete elsősorban ezt tematizálja. Géczi János versciklusa (annak is főként az első fele) a nyelv általi teremtést és létezését demonstrálja és mutatja be. Az első, *Hűség* című versben olvasható: „Mivel létezik, aminek / nincs kezdete, s egyszer csak a nyelven / át belép a létbe, hogy legyen.” (7.) A *Sziget* költeményeiben és Géczi életművében több helyen is egyértelműen megmutatva és kimondva a nyelv funkciója egyértelmű: „meghatározza / a meghatározatlant.” (9.) Ez természetesen még nem is szigorúan ökopoeitikai jegy, hanem a nyelvi működés alapvetése, ugyanakkor Géczi kötetiben a környezet, sőt az otthon megteremtése a nyelv elemeinek felhasználásával történik; szavakéval, nyelvi, nyelvtani fogalmakkal. Maradva még mindig a *Sziget* keretein belül, e kötetnek már a címe is jelzi a benne felépített világ tér- és időbeli határait, ám ebben a fizikainak tételezett világban a nyelvi otthonosság nem feltétel nélkül garantált. Noha Géczi költészetében, a *Sziget* darabjaiban (is) a világ a nyelv által épül fel, s az így létrejövő közeget,

34 GÉCZI János: *Törek*. Budapest, Kalligram, 2016.

35 GÉCZI János: *Sziget – este hét és hét tíz között*. Szeged, Tiszatáj, 2018.

36 GÉCZI János: *Szűz a gyermekkel, Szent Annával és egy számmal*. Budapest, Kalligram.

37 PATAKY Adrienn: *A kortárs magyar líra elmúlt évtizedének biopoétikai irányáról*. Bárka, 2019/1.

38 PESTINÉ RÁCZ Éva Veronika: *Az ökológia mint tudományterület*. In: HORVÁTH Erzsébet szerk: *Talajtan és ökológia*. Veszprém, Pannon Egyetem, Környezetmérnöki Intézet, 2011. 138.

környezetet a benne élő megfigyelő is a nyelv által tapasztalhatja valóságnak, mégis az idegenség az, amely alapvetően meghatározza a létérzékelést. A megfigyelő számára „[h]iába minden, nincs nyelv, / amelyben otthon érezné magát” (32.) – olvasható az ...*otthon* című költeményben.

Amit már sokkal inkább e rövid tanulmány választott szempontrendszeréhez, az öko-poétikai szempontrendszerhez köthetőnek érzek, az annak a több kötetben is megjelenő megfogalmazása, miszerint az ember maga is nyelvi kreáció eredménye. A ...*históriát* című versben olvasható, hogy a „lét lakói, miként a görög egyházatyák állítják, / betűkből állnak, úgy épülnek fel az isteni ABC-ből, / mint faközöld kövekből a vízparti ház.” (11.) Ugyancsak a most idézett versben megfogalmazottakból kitűnik, hogy nem is csak az ember, de minden élő ugyanezekből az elemekből épül fel: „Minket, a halak, a madarak, a part karcsú írásjegyeit s engem / hány írnok írt ugyanarra a sárga fővenylapra / ugyanabból a tintából, / alkotórészeinket mégis másként formázva / ugyanannak, Uram?” (11.) A betűk és szavak szerves egymáshoz kapcsolódása Géczi több művében is a szerző életművének egyik legemblematisabb képéhez, a rózsához kötődik. A *Sziget ...lapozok* című versében ekképpen: „A betűknek nincs helyes hangjuk, / csak a tétova mozdulatomnak, / amellyel a rózsaszirmai közé lapozok” (117); a *Törek* című kötet ...*képvisele* című nyitóversében így: „Amikor a mondatba préselt lenyomata / mondja el mindazt, / amely a rózsza, / ami hol piros, / hol sárga, / hol pedig fehér” (5.); a *Szűz a gyermekkel, Szent Annával és egy számmal* című kötet *Kibelezettek* című darabjában pedig ilyen módon: „Idővel összecsucukodik valamennyi szírom. / Az igék, a főnevek és egyéb szavak. / Összességükben a szók.” (90.) A mondatokat felépítő szavak és az azokat alkotó betűk mint a rózsza szirmai. A Géczi-életmű ilyen metaforái megítélésem szerint e költészet öko-poétikai jegyei, s nemcsak amiatt, mert az egyes versek nyelvi elemei egy biológiai létező, egy növény alkotórészeiként jelennek meg, hanem azért is, mert e metaforák az életművön belül is összekapcsolják az azokat megjelenítő versek révén a műveket. Persze lehet mondani, hogy ritka, hogy ezeket a képeket az olvasó kötetéről kötetre észben tartsa, és a kiadványokat ilyen módon kösse össze, ám a megjelenített versvilág ezen megoldások révén az életművet mégis organikusán szervezetté teszi.

A rózsza egyéb szempontból is fontos kép – s ezt Géczi munkáiból is tudni lehet. „A rózsahasználat valamennyi formája vallás-erkölcsileg körbehatárolt antropológiai értékre utalt, s többnyire az édeni/paradicsomi, vagy az azzal összefüggésbe hozható állapotok felidézésével teremtődik meg ezeknek a lehetősége, függetlenül attól, hogy profán vagy szakrális azok tartalma.”³⁹ Géczi János alkotásaiban az öko-poétikai jegyek nem ritkán kapcsolódnak biblikus vagy szakrális képekhez. Nem a rózsza az egyetlen ilyen. A szerző 2020-as kötetének címe, a *Szűz a gyermekkel, Szent Annával és egy számmal* már önmagában erről a vonásról árulkodik, ám ezúttal nem a kötet címadó versét emelem ki, hanem a *ceptről* című költeményt. Géczi persze mintha nem szorosán a bibliai történettel foglalkozna, noha Jónás helyzetére reflektál; azt írja a versben: „Én a cethalról akarok szólni, / a cetről, amelynek pusztán gyomra van, / melyben átjárja Jónást a tenger / özönvize” (33.). Az ilyen képek alkalmazása érdekes kör mentén nyer teljes értelmezést Géczi műveiben: a profán környezetből szakrális, biblikus világba beépült képek a szerzőnél ismét kvázi eredet-

39 GÉCZI János: *A rózsza kultúrtörténete. A reneszánsz. Tézisek*. Elérhető: http://real-d.mtak.hu/1226/1/dc_1431_17_tezisek.pdf (a letöltés dátuma: 2020. 09. 05.)

ti minőségükben és valójukban jelennek meg; ugyanakkor fizikai jellemzőik, biológiai felépítésük megmutatása révén Géczi az ősi, tökéletes tervezettségre irányítja a figyelmet, visszakanyarítva az értelmezhetőségüket egy emeltebb szféra felé. Nem a bontatlan egész tűnik fel tehát „tökéletesnek”, hanem a felépítés, a megszerkesztettség, az organikusság, s a rész(let)ek sem „tökéletesnek” vagy töredék(es)ek. E szempontból legkifejezőbbnek a *Törek* című kötet tűnik, amely már címében és a könyvtesttel is ezt a töredékességben megvalósított teljességet hirdeti. Ezen működésnek explicit kifejezését a *Sziget* című kötet már idézett *...forrást* című versében lehet olvasni: a Géczi által bemutatott világban könnyen lehet valami „teljes a töredékességében” is. (15.)

Egyre kisebb biológiai komponensig bontja vissza a szerző a műveiben szerepeltetett elemeket (visszaautalok e rövid tanulmány első két idézetére, amelyekben baktériumok, sőt molekulák szerepelnek), s arra világít rá, hogy minden egésznek tételezett létező további részletekből áll, amely részletek – minekutána a redukció folytatódik – ugyancsak alkotóelemekből felépített apróbb egészek. Ismét *A cet* című költeményt idézem a *Szűz a gyermekkel, Szent Annával és egy számmal* című kötetből: „Részek nélküli egész”, amely megfogalmazás az eddig elmondottak fényében inkább a két véglet relativizálásának hat. Géczi János arra a fontos tényre hívja fel az olvasó figyelmét műveiben, hogy a valóságérzékelés az azt megfigyelő perspektívájának, értelmezésének függvénye, ebből következően az értékítéletek és a tapasztalhatóság mentén a valóság is rögzíthetetlen: folyamatosan értelmezésre szorul. Mindezek érzékeltetéséhez már-már drasztikus perspektívaátváltások szükségesek, amelyek ennek megfelelően jellemzik is Géczi műveit és életművét. E játék részének tekinthető a műfajok és a művészeti kifejezési formák közötti határok elmosása is. Az életművet nem csak motívumok kötik össze, hanem a prózavers, a kispróza és a regény közötti különbségek határozott és tudatos elhalványítása, valamint a részletező, aprózó, a felépítést, az alkotórészeket megmutató szándék. Ez tükröződik Géczi képzőművészeti munkáiban, a tépett plakátokon, valamint az írott életműben is. Nem ritka, hogy ez a szemléletmód jellemzi a versek, prózák szereplőit is, nemcsak szerzőjüket. *A tenyérjós* című regény hetedik fejezetében hosszan olvashatunk arról, hogy a történet főhőse, Judith a maga számára is megdöbbentő módon, egyszer csak kivételes érdeklődést mutat a lánybogarak után. Judith „kezében nagyítóval sorra szemügyre veszi a pergamenszár az állattetemeket. Naftalinszagúak, aprók [...]. S arra biztatja az asz-szistenst, tekintsen rájuk, és segítsen abban, hogy megállapítsa, akad-e, s ha igen, mi bennük a közös.” (28-29.) Ez a részlet felidézheti Géczi *Kívül* című kisregényének egyes szám első személyű elbeszélőjét: „Ilyen egzakt megközelítésű a magamfajta öreg rovarász, aki szakmai követelményként megkülönbözteti, amit a közönséges halandók nem érzékelnek.”⁴⁰ A rovarok révén kapcsolom Gécziéhez egy másik meghatározó magyar író írás- és szemléletmódját. Tolnai Ottó több műve is felidézhető a Géczi alkotásairól írtak alapján. Az olvasónak joggal jut eszébe a vajdasági szerző *Rovarház* című első regénye, vagy épp a 2008-as *Grenadírmars* című és *Egy kis ízelt opus* alcímű Tolnai-kötet. Ahogy az alcím mutatja (és ahogy arra kritikájában Thomka Beáta is rámutatott),⁴¹ ebben a művében Tolnai is a rovarok világából kölcsönzött jelzővel illeti saját szövegét, amelyben, éppúgy, mint Géczi ezen esszé tanulmányban idézett

40 GÉCZI János: *Kívül*. Budapest, Kalligram, 2015. 20.

41 THOMKA Beáta: *Aprózás, kispróza, kézművesség*. Jelenkor, 2008/10. sz. 1166.

műveiben, a végletekig részletező, az egészet, az egységesnek hittet lebontó leírásokkal, a hirtelen közelítő nézőponttal nem a *kicsi* hangsúlyozódik, sokkal inkább a rendkívül precíz összetettség. Értelemszerűen részletező összehasonlító szempontok kibontására jelenleg nem térek ki (holott érdekes és indokolt munka lenne az is), csupán jelezni szerettem volna a két szerző írói világának és próza(vers)írói módjának szoros kapcsolatát (amelyet, nem mellesleg, a mindkettejük életművében igen jelentős *rózsa* mint motívum ugyancsak erősít). Azt, hogy Tolnai nem véletlen, szerencsés találat, akit a *rovar* motívum révén sikerült az e munkában elemzett életműhöz valamiképpen odahegeszteni, bizonyítja, hogy Géczzi maga is expliciten idézi a másik klasszikus szerzőt a műveiben. A *Törek* című kötet 85. számú versében például így: „Tolnai-versből érkezik / a karsztból az aranysakál, / s a Géczzi-sorba távozik. / Látom, ahogy láttatik.” (44.)

Jelen rövid tanulmányban Géczzi János írói-költői életművének öko/biopoétikai jellemezhetőségével foglalkoztam. Azt igyekeztem bizonyítani, hogy a biológus végzettségű szerző szépirodalmi működése során nemcsak érdekességek, illetve a természettudományos ismeretanyag megidézése révén mozgósítja biológusszakmai tudását, de azt képes szövegszervező módként is alkalmazni. A művekben megjelenő szemléletmód, az ember és az élő szereplők a megszokottól eltérő módon nem az érzékelhetőségük vagy szellemi megnyilvánulásuk révén ismerhetők fel/meg, hanem látszólag elidegenített módon: biológiai felépítettségük hangsúlyozásával. Ahogy írtam, az elidegenítés csak látszólag, a perspektíva szokatlanságából adódó hatás: a biológiai jellemzők kiemelésével valójában éppen az *élet*, az organikuság kerül reflektorfénybe. Ez pedig, ahogy arról Andrea Weber is ír 2006-ban megjelent *Biopoetics*⁴² című munkájában, két irányba hat: egyfelől magunkat emberi lényként, a minket körülvevő környezetet pedig élő organizmusok kapcsolódásaként érthetjük meg, s így az önértelmezés felé vezet ez a nézőpont. Ahogy *A tenyérfő* hősről olvasható: arra „döbben rá, nem is a lágybogarak rendszertana, etológiája és ökológiája után kezd kutatni, hanem a róluk szóló ismeretek összegyűjtése révén az után, vajon miért vált fontossá számára az ízeltlábúak e sajátos csoportja.” (25.) Ugyanakkor, s ez talán a nagyobb hozadéka e szemléletmódnak, a biológia költői dimenziói is megmutatkoznak az olyan életművek révén, mint amilyen például Géczzi Jánosé.

Költészeti folyóirat
Első szám: 1995. október 10.
Megjelenik negyedévente

Alapító főszerkesztő: Turczi István

Szerkesztik:
Turczi István (vers, tanulmány)
Zsille Gábor (olvasószerkesztő)
Király Farkas (on-line)
Vass Tibor (képzőművészet)

Szerkesztőségi titkár: Pálos Anna
Lapterv: Takács József
Logo: Urbán Tibor
Tördelés: DT Pro Bt.

Szerkesztőség:
1147 Budapest, Gyarmat u. 106.
Tel./fax: 25-181-63
E-mail: tippcult@t-online.hu
Honlap: www.parnasszus.hu

Kiadja a TIPP-Cult Kft.
Felelős kiadó: Turczi István

Alapító mecénás: Ispánki László

ISSN 1219-3275

Lapunk megjelenését támogatja:

Sokszorosítás: Promisszum Kft.

Előfizethető a Kiadónál (1147 Budapest, Gyarmat u. 106.)
Megvásárolható webshopunkban: www.parnasszus.hu